

KONRAD STĘPIEŃ

**ODPISY AKTUALIZUJĄCE WARTOŚĆ AKTYWÓW
JAKO INSTRUMENT MANIPULOWANIA
WYNIKIEM FINANSOWYM PRZEDSIĘBIORSTWA**

Słowa kluczowe: odpisy aktualizujące wartości aktywów, wycena, zysk

Keywords: impairment assets, valuation, profit

Klasyfikacja JEL: M 41

Wprowadzenie

Jedna z wielu definicji rachunkowości mówi, że „rachunkowość jest sztuką pomiaru, opisu i interpretowania działalności gospodarczej”¹. Definicja ta podkreśla najważniejsze walory systemu rachunkowości, jakimi oprócz dostarczania informacji o sytuacji ekonomicznej podmiotów gospodarczych, są również wycena zjawisk ekonomicznych i ich interpretacja.

Istotna rola, jaką pełni rachunkowość w działalności gospodarczej wymaga, aby informacje generowane przez rachunkowość, a zwłaszcza przez jej finalny produkt, jakim jest sprawozdanie finansowe, były rzetelne i wiarygodne, a przez to użyteczne. Szerokie grono użytkowników rachunkowości oczekuje, że rachunkowość będzie prezentować prawdziwy obraz sytuacji finansowej przedsiębiorstwa oraz dokonywać rzetelnego pomiaru wyniku finansowego.

W celu ograniczenia ryzyka gospodarczego, rachunkowość dopuszcza w swych rozwiązaniach możliwość podejmowania działań wyprzedzających zdarzenia rzeczywiste. Działania te opierają się wprawdzie na wielkościach szacunkowych, mogących różnić się od rzeczywistych, jednakże mają na celu zabezpieczenie jednostki przed groźącymi jej stratami, niekorzystnymi skutkami innych możliwych do przewidzenia przyszłych zdarzeń gospodarczych czy zawyżeniem wartości aktywów. Jednym z tych działań zabezpieczających, oprócz tworzenia rezerw i rozliczeń międzyokresowych, jest dokonywanie odpisów aktualizujących wartość aktywów przedsiębiorstwa.

¹ W.B. Meigs, R.F. Meigs: *Financial Accounting*, McGraw-Hill Book Company, New York 1986, s. 4.

Wprowadzenie aktualizacji wartości zasobów ma na celu zabezpieczenie podmiotu przed zawyżeniem wartości jego aktywów ponad ich rzeczywistą wartość, jednakże w praktyce gospodarczej odpisy aktualizujące często stosowane są do manipulowania wynikiem finansowym przedsiębiorstwa. Zarządzający przedsiębiorstwami wykorzystują odpisy aktualizujące wartość aktywów między innymi do tworzenia pozornych zysków czy do obniżania wysokich strat, w zależności od okoliczności. Z tego też względu odbiorcy (użytkownicy) sprawozdań finansowych powinni być świadomi tego problemu i zgłębiać informacje sprawozdawcze o dokonywanych odpisach aktualizujących wartość aktywów w poszczególnych okresach sprawozdawczych.

Celem niniejszego opracowania jest uwidocznienie problemu manipulowania wynikiem finansowym w przedsiębiorstwach przy użyciu odpisów aktualizujących wartość aktywów. Wydaje się, że należy go potraktować poważnie, jako jeden z kluczowych problemów teorii, a w szczególności praktyki rachunkowości.

Przesłanki tworzenia odpisów aktualizujących wartość aktywów

Przejawem stosowania w rachunkowości zasady ostrożności jest dokonywanie odpisów aktualizujących wartość aktywów przedsiębiorstwa. Ta nadrzędna zasada rachunkowości, nazwana również zasadą ostrożnej wyceny, oznacza dążenie do przedstawienia w sprawozdaniu finansowym przedsiębiorstwa skorygowanego obrazu sytuacji majątkowej i kapitałowej oraz osiągniętego wyniku finansowego. Jej istota wyraża się w tym, że aktywa i przychody przedsiębiorstwa nie mogą być zawyżone, a zobowiązania i koszty zaniżone². Zasada ta wywodzi się z nieustannej niepewności i ryzyka towarzyszącego działalności gospodarczej³. Dlatego też, gdy wartość księgowa aktywów przedsiębiorstwa jest wyższa od ich wartości rzeczywistej wyznaczonej przez wartość rynkową lub godziwą, wskazane jest obniżenie wartości księgowej aktywów, doprowadzając ją do wartości rzeczywistych.

Przez odpis aktualizujący wartość składnika aktywów należy rozumieć kwotę zmniejszenia na dzień bilansowy lub inny dzień wartości księgowej tego składnika, wynikającej z ewidencji w trakcie okresu sprawozdawczego. Co do zasady, skutkiem dokonywania odpisu aktualizującego jest koszt. Odpis ten stanowi bowiem korektę zmniejszającą dotychczasową wartość aktywów. W konsekwencji, odpisy aktualizujące stanowią z jednej strony kategorię bilansową – zmniejszającą wartość aktywów, z drugiej zaś strony – stanowią koszt z tytułu aktualizacji wartości aktywów⁴.

² Takie postępowanie w rachunkowości jest zgodne z przyjętą w świecie tzw. ostrożnością kupiecką, to znaczy ujmując obrazowo, w rzeczywistości nie może być w danej jednostce gorzej niż wynika to z jej sprawozdania finansowego, a może być tylko lepiej. Por. I. Olchowicz: *Podstawy rachunkowości*, Difin, Warszawa 2002, s. 32.

³ K. Stępień: *Rentowność a wypłacalność przedsiębiorstw*, Difin, Warszawa 2008, s. 28.

⁴ M. Kutera, A. Holda, S.T. Surdykowska: *Oszustwa księgowe – teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2006, s. 91–92.

Zgodnie z praktyką rachunkowości, odpisy aktualizujące mogą wynikać z dwóch zasadniczych przyczyn, tj.⁵:

- z utraty wartości aktywów,
- z wyceny aktywów według określonych parametrów⁶.

Przedmiotem utraty wartości aktywów, wiążącym się z dokonaniem stosownego odpisu aktualizującego, jest zmniejszenie wartości bilansowej aktywów inne niż to, które wynika z normalnego, planowanego zużycia, wyrażanego w odpisach umorzeniowych⁷. Dotyczy to nadzwyczajnych okoliczności, które wskazują na utratę potencjału aktywów w generowaniu korzyści ekonomicznych. Stosowanie odpisów z tytułu utraty wartości aktywów jest bardzo istotne z punktu widzenia zachowania kapitału własnego oraz kontynuacji działalności jednostki gospodarczej.

W ustawie o rachunkowości w art. 28 ust. 7 wprowadzono definicję tzw. *trwałej utraty wartości*, zgodnie z którą „trwała utrata wartości zachodzi wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik aktywów nie przyniesie w przyszłości w znaczącej części lub w całości przewidywanych korzyści ekonomicznych”. Skutkiem zaistnienia trwałej utraty wartości jest dokonanie odpisu aktualizującego, doprowadzającego wartość składnika aktywów wynikającą z ksiąg rachunkowych do ceny sprzedaży netto⁸, a w przypadku jej braku – do ustalonej w inny sposób wartości godziwej.

Ustawa o rachunkowości wskazuje również na okoliczności przemawiające za dokonaniem odpisu z tytułu trwałej utraty wartości aktywów. Takiego odpisu aktualizującego wartość dokonuje się w przypadku⁹:

- zmiany technologii produkcji,
- przeznaczenia do likwidacji,
- wycofania z używania lub
- innych przyczyn, powodujących trwałą utratę wartości aktywów.

Z kolei Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) wskazują na następujące przesłanki utraty wartości aktywów¹⁰:

⁵ *Ibidem*, s. 92.

⁶ Dotyczy np. wyceny inwestycji krótkoterminowych, zwłaszcza aktywów finansowych art. 28 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2009, nr 152, poz. 1223 ze zm.

⁷ *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, red. Z. Messner, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 139.

⁸ Cena (wartość) sprzedaży netto składnika aktywów to możliwa do uzyskania na dzień bilansowy cena jego sprzedaży, bez podatku od towarów i usług i podatku akcyzowego, pomniejszona o rabaty, opusty i inne podobne zmniejszenia oraz koszty związane z przystosowaniem składnika aktywów do sprzedaży i dokonaniem tej sprzedaży, a powiększona o należną dotację przedmiotową. Jeżeli nie jest możliwe ustalenie ceny sprzedaży netto danego składnika aktywów, należy w inny sposób określić jego wartość godziwą na dzień bilansowy (art. 28 ust. 5 Ustawy o rachunkowości).

⁹ Art. 32 ust. 4 Ustawy o rachunkowości.

¹⁰ MSR 36 § 9 w: *MSSF, Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej*, t. I i II, IASB, polski przekład, Warszawa 2007.

- utrata wartości rynkowej danego składnika odnotowana w ciągu okresu jest znacznie większa od utraty, której można było się spodziewać w wyniku upływu czasu i zwykłego użytkowania,
- w ciągu okresu nastąpiły lub nastąpią w niedalekiej przyszłości znaczące i niekorzystne dla jednostki zmiany o charakterze technologicznym, rynkowym, gospodarczym, prawnym w otoczeniu, w którym jednostka prowadzi działalność,
- dostępne są dowody, że nastąpiła utrata przydatności danego składnika lub jego fizyczne uszkodzenie,
- w ciągu okresu nastąpiły lub w niedalekiej przyszłości nastąpią znaczące i niekorzystne dla jednostki zmiany dotyczące zakresu lub sposobu, w jaki dany składnik jest lub będzie użytkowany (plany zaniechania lub restrukturyzacji działalności, do której dany składnik należy),
- dostępne są dowody pochodzące ze sprawozdawczości wewnętrznej, świadczące o tym, że wyniki ekonomiczne danego składnika są lub będą gorsze od oczekiwanych.

Należy zauważyć, że utrata wartości w polskiej ustawie o rachunkowości opatrzona jest określeniem trwała, co nie jest spotykane w regulacjach międzynarodowych. Fakt ten można interpretować w dwóch aspektach, w stosunku do¹¹:

- aktywów trwałych, gdzie zjawisko ma charakter trwały – tzn. odnosi się do dłuższego horyzontu czasowego,
- aktywów obrotowych – z uwagi na krótki horyzont czasowy nie ma charakteru odwracalnego.

W zakres przedmiotowy utraty wartości aktywów, zgodnie z ustawą o rachunkowości, można zaliczyć¹²:

- środki trwałe (art. 28 ust. 1 pkt 1),
- środki trwałe w budowie (art. 28 ust. 1 pkt 2),
- udziały w innych jednostkach oraz inne inwestycje zaliczone do aktywów trwałych (art. 28 ust. 1 pkt 3),
- inwestycje krótkoterminowe (art. 28 ust. 1 pkt 5),
- rzeczowe aktywa obrotowe (art. 28 ust. 1 pkt 6),
- należności i udzielone pożyczki (art. 28 ust. 1 pkt 7).

Jak wynika z powyższego, zakres stosowania odpisów z tytułu utraty wartości dotyczy wielu rodzajów aktywów. Jednostki gospodarcze dokonujące odpisów aktualizujących wartość aktywów zobowiązane są do stosowania procedur określonych w regulacjach

¹¹ A. Karmańska: *Utrata wartości aktywów według prawa bilansowego*, KIBR, Warszawa 2003, s. 14.

¹² *Ibidem*, s. 12.

szczególowych – w Krajowym Standardzie Rachunkowości nr 4 (KRS 4) „Utrata wartości aktywów”¹³. KRS 4 obliguje przedsiębiorstwa przez procedurę aktualizacji wyceny do¹⁴:

- określenia funkcji, jaką każdy składnik /grupa/ aktywów pełni w jednostce gospodarczej i na tej podstawie do dokonania ich klasyfikacji na operacyjne lub inwestycyjne,
- ustalenia dla każdego składnika aktywów poziomu wyceny wartości bilansowej.

Jest to wstępny etap procedury aktualizacji wyceny wartości aktywów. Pozostałą część procedury można generalnie podzielić na następujące etapy¹⁵:

- 1) przyporządkowanie do danego składnika aktywów, ewentualnie związanych z nim rezerw, zobowiązań oraz przychodów przyszłych okresów, które mają wpływ na korzyści ekonomiczne czerpane z tego składnika;
- 2) określenie korzyści ekonomicznych generowanych przez aktywa oraz ich przypisanie do aktywów wypracowujących korzyści ekonomicznie pojedynczo oraz grupowo;
- 3) analiza przesłanek wskazujących na potrzebę „przeprowadzania procedury aktualizacji wyceny wartości określonych aktywów wobec utraty przez nie wartości”;
- 4) identyfikacja tych składników aktywów, w stosunku do których mogła nastąpić utrata wartości;
- 5) ocena i uznanie utraty wartości oraz ewentualne dokonania odpisu aktualizującego.

Sposób postępowania na etapie 4 i 5 jest zróżnicowany w zależności od przedmiotu procedury aktualizacji wyceny wartości aktywów (aktywa wypracowujące korzyści ekonomiczne pojedynczo czy też grupowo).

Ustalanie utraty wartości aktywów odbywa się w drodze szacunku. Szacowanie tej wartości wiąże się z ustaleniem odpisu aktualizującego wartość aktywów, który jest definiowany jako: „ustalona na dzień wyceny bilansowej nadwyżka wartości składnika aktywów, wynikająca z ksiąg rachunkowych na dzień wyceny bilansowej nad wartością odzyskiwaną”¹⁶. Z kolei wartość odzyskiwana to wyższa spośród¹⁷:

- wartości handlowej¹⁸ – wartości przyszłych korzyści ekonomicznych netto z obiektu oceny utraty wartości ustalonej na podstawie: **ceny sprzedaży netto** (pod warunkiem, że istnieje aktywny rynek), a w przypadku jego braku, na podstawie oszacowanej **wartości godziwej** pomniejszonej o łączne przewidywane koszty sprzedaży (zbycia/likwidacji) tego obiektu, z wyłączeniem kosztów finansowych oraz obciążeń z tytułu podatku dochodowego,

¹³ www.mf.gov.pl/index.php?dzial=1745&wysw=2&const=6 (27.10.2012).

¹⁴ *Ewolucja prawnych rozwiązań współczesnej rachunkowości*, red. B. Micherda, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 56.

¹⁵ *Ibidem*, s. 57.

¹⁶ Pkt 2.14 KSR 4.

¹⁷ *Ibidem*, pkt 2.12.

¹⁸ *Ibidem*, pkt 2.10.

- wartości użytkowej¹⁹ – wartości zdyskontowanych przyszłych korzyści ekonomicznych netto z obiektu oceny utraty wartości.

Należy zauważyć, że szacowanie utraty wartości jest dokonywane w stosunku do obiektu utraty wartości, którym może być aktyw generujący korzyści ekonomiczne pojedynczo lub też aktyw generujący korzyści ekonomiczne grupowo.

Wpływ odpisów aktualizujących wartość aktywów na wynik finansowy

W sytuacji, gdy zachodzą przesłanki utraty wartości aktywów, jednostka gospodarcza zobligowana jest do dokonania stosownego odpisu aktualizującego. Generalnie odpisy aktualizujące wartość aktywów ujmuje się wynikowo, odnosząc w pozostałe koszty operacyjne²⁰, w szczególnych przypadkach w koszty finansowe²¹. Wynikowe ujęcie tych odpisów aktualizujących (jako koszty) powoduje obniżenie wyniku finansowego przedsiębiorstwa w danym okresie rozliczeniowym.

Trzeba jednak w tym miejscu podkreślić, że odpisy z tytułu trwałej utraty wartości środków trwałych, których wycena została zaktualizowana na podstawie odrębnych przepisów, zmniejszają odniesione na kapitał z aktualizacji wyceny różnice spowodowane aktualizacją wyceny (a więc ujmuje się je bilansowo i nie wpływają na wynik finansowy). Ewentualną zaś nadwyżkę odpisu nad różnicami z aktualizacji wyceny zalicza się do pozostałych kosztów operacyjnych, a więc ujmuje wynikowo²².

Warto zaznaczyć także, że w przypadku ustania przyczyny, dla której dokonano odpisu aktualizującego, wartość aktywów, w tym również odpisu z tytułu trwałej utraty wartości, równoważność całości lub odpowiedniej części uprzednio dokonanego odpisu aktualizującego zwiększa wartość danego składnika aktywów i podlega zaliczeniu do pozostałych przychodów operacyjnych lub finansowych (podwyższając wynik finansowy przedsiębiorstwa w danym okresie rozliczeniowym)²³ bądź – w przypadku uprzednio aktualizowanych środków trwałych – na kapitał z aktualizacji wyceny. Jednakże odpis przywracający wartość środka trwałego nie może być wyższy niż odpis aktualizujący.

Wykorzystanie odpisów aktualizujących do manipulowania wynikiem finansowym przedsiębiorstwa

Jak już wspomniano, co do zasady, dokonanie odpisu aktualizującego wartość aktywów wiąże się powstaniem kosztów i przyczynia się do obniżenia wyniku finansowego, natomiast w przypadku ustania przyczyny dokonania odpisu aktualizującego wartość ak-

¹⁹ *Ibidem*, pkt 2.11.

²⁰ Art. 32 ust. 4 ustawy o rachunkowości.

²¹ Do kosztów finansowych zalicza się odpisy aktualizujące w zależności od rodzaju należności, której dotyczy odpis (art. 35b ust. 2 ustawy o rachunkowości) lub odpisy aktualizujące wartość inwestycji, w szczególności zaś aktywów finansowych.

²² Art. 32 ust. 5 ustawy o rachunkowości.

²³ *Ibidem*, art. 35c.

tywów, skutkuje powstaniem przychodów i powoduje zwiększenie wyniku finansowego przedsiębiorstwa. Mając dodatkowo na względzie, że wspomniane odpisy aktualizujące dokonywane są na zasadzie uznaniowości i w oparciu o szacunek, mogą być zatem wykorzystywane (i w praktyce często są) przez kierownictwo przedsiębiorstwa do manipulowania wynikiem finansowym i to zarówno jako instrument zwiększający, jak i zmniejszający ten wynik.

Biorąc pod uwagę intencje manipulowania wynikiem finansowym, można wyróżnić dwa kierunki manipulacji wynikiem finansowym. Pierwszy ma na celu wykazywanie pozytywnego obrazu sytuacji finansowej przedsiębiorstwa i dodatnich wyników finansowych. Drugi z kolei wiąże się tendencją do prezentowania gorszego niż w rzeczywistości, a w skrajnych przypadkach wręcz negatywnego, wizerunku przedsiębiorstwa i związanych z tym ujemnych wyników finansowych. Warto podkreślić, że w praktyce gospodarczej częstszą tendencją jest jednak tendencja do prezentowania lepszego niż w rzeczywistości obrazu przedsiębiorstwa.

Menedżerom manipulującym wynikiem finansowym przyświecają różne cele takiego działania. Często cele te służą interesom zarządzanego przez nich przedsiębiorstwa, ale równie często – interesom własnym zarządzających. Mając na względzie poprawę wizerunku przedsiębiorstwa menedżerowie liczą przykładowo na²⁴:

- otrzymanie wynagrodzenia prowizyjnego od zysków,
- zwiększenie kursu akcji na giełdzie w celu ich dalszej odsprzedaży,
- ubieganie się o zewnętrzne źródła finansowania (kredyty, pożyczki),
- pozyskiwanie kapitałów z rynku kapitałowego (emisja nowych akcji),
- zdobywanie nowych kontaktów handlowych.

Z kolei biorąc pod uwagę przedstawianie gorszego niż w rzeczywistości (negatywnego) obrazu przedsiębiorstwa, kierownictwo oczekuje przykładowo²⁵:

- zmniejszenia wypłacanych dywidend,
- zmniejszenia roszczeń pracowniczych, których część wynagrodzeń może zależeć od osiągniętego zysku,
- zaniżenia wartości przedsiębiorstwa przed jego przejęciem,
- dążenia do uruchomienia programu naprawczego lub wszczęcia postępowania upadłościowego,
- wykazania istotnej poprawy sytuacji przedsiębiorstwa w kolejnych okresach sprawozdawczych.

W zależności od kierunków manipulacji wynikiem finansowym, stosowane są różne sposoby wykorzystywania odpisów aktualizujących wartość aktywów w tym zakresie.

²⁴ S. Hońko: *Zasada ostrożności a oszustwa księgowe*, [w:] *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w kształtowaniu wiarygodności informacji ekonomicznej*, red. B. Micherda, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2007, s. 140.

²⁵ *Ibidem*.

Najczęściej wykorzystywane są następujące techniki manipulacyjne przy użyciu odpisów aktualizujących²⁶:

- unikanie tworzenia odpisów, mimo że istnieją ku temu przesłanki,
- manipulowanie kwotą bądź okresem dokonywania takiego odpisu aktualizującego,
- manipulowanie terminem lub kwotą „odwrócenia” (rozwiązania) odpisu aktualizującego.

Poszczególne techniki manipulacyjne związane z użyciem odpisów aktualizujących towarzyszą różnym okolicznościom gospodarczym. Techniki mające na celu zwiększenie wyniku finansowego przedsiębiorstwa stosowane są zazwyczaj w sytuacjach, gdy przedsiębiorstwo zamierza starać się o nowe źródła finansowania w postaci kredytów bankowych czy pożyczek bądź dąży do emisji nowych akcji. Przedsiębiorstwa wykazujące zyski mają bowiem łatwiejszy dostęp do nowych źródeł finansowania. Dlatego też niektórzy zarządzający podejmują działania mające na celu wykazywanie zysku w sytuacji, gdy faktycznie występuje strata w przedsiębiorstwie lub ujawniają zysk wyższy niż rzeczywisty. Ponadto, jeśli zarządzane przez nich przedsiębiorstwo z okresu na okres generuje zyski i ceny akcji na giełdzie wzrastają, są lepiej oceniani zarówno przez właścicieli przedsiębiorstwa, jak i całe jego otoczenie, co przekłada się na wysokość wypłacanych im wynagrodzeń (kontrakty menedżerskie).

Techniki mające na celu zmniejszenie wyniku finansowego przedsiębiorstwa wykorzystywane są zwykle w sytuacji, gdy przedsiębiorstwo poniosło już stratę w danym okresie. Powiększanie w takim przypadku straty przy użyciu odpisu aktualizującego wartość aktywów w danym okresie ma na celu wykazanie istotnej poprawy sytuacji przedsiębiorstwa w kolejnych okresach sprawozdawczych. Odbywa się to poprzez „odwrócenie” (rozwiązanie) w odpowiednim momencie wcześniej utworzonych odpisów aktualizujących, zwiększając przychody przedsiębiorstwa.

Do obniżania wyniku finansowego przy użyciu odpisów aktualizujących dochodzi także w przypadkach, gdy przedsiębiorstwo w danym okresie sprawozdawczym wygenerowało wysoki zysk, natomiast na najbliższe lata przewiduje znaczny spadek zysku lub nawet pojawienie się straty. W takich okolicznościach często następuje przerzucanie części zysku z bieżącego na późniejsze okresy sprawozdawcze. W roku, w którym pojawił się wysoki rzeczywisty zysk, zostaje on sztucznie obniżony przy pomocy odpisu aktualizującego, by w latach późniejszych, kiedy występuje niski jego poziom lub wręcz strata, doprowadzić do wzrostu wyniku finansowego poprzez rozwiązanie utworzonych wcześniej odpisów.

W praktyce gospodarczej do manipulowania wynikiem finansowym często wykorzystuje się odpisy z tytułu trwałej utraty wartości nieruchomości ujętych jako środki trwałe lub inwestycje długoterminowe bądź też odpisy aktualizujące wartość zapasów czy należności.

²⁶ M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska: *op.cit.*, s. 93.

W przypadku odpisów aktualizujących z tytułu trwałej utraty wartości nieruchomości dość istotnym problemem jest manipulacja wysokością dokonywanego odpisu. Mogłoby się wydawać, że w przypadku nieruchomości, a więc aktywów o zazwyczaj wysokiej wartości, wysokość odpisów z tytułu trwałej utraty wartości nie powinna budzić zastrzeżeń, albowiem ustalana jest na podstawie wyceny rzeczoznawcy. Jednakże w praktyce gospodarczej stosowane są często zabiegi polegające na korzystaniu z usług różnych rzeczoznawców i przyjmowaniu wyceny, która odpowiada zarządowi przedsiębiorstwa, albowiem wycena poszczególnych rzeczoznawców może się znacząco różnić.

Innym sposobem oddziaływania na wycenę nieruchomości jest manipulowanie celem wyceny nieruchomości podawanym rzeczoznawcy. Dla potrzeb sporządzenia operatu szacunkowego²⁷ określany jest cel wyceny. W zależności od celu wyceny, czy to będzie wycena w cenach rynkowych możliwych do uzyskania w dłuższym okresie (np. pod kredyt bankowy) czy do szybkiej sprzedaży w najbliższym czasie, kwota wycenianej nieruchomości może się znacząco różnić. Kierownictwo jednostki, chcąc obniżyć wynik finansowy przedsiębiorstwa może przyjąć, że zamierza w najbliższym czasie sprzedać nieruchomość, w związku z powyższym dokona znaczącego odpisu z tytułu trwałej utraty wartości, znacznie podwyższając koszty²⁸. W kolejnym okresie, gdy kierownictwu zależy na poprawieniu wyniku finansowego, jednostka może dokonać „odwrócenia” wspomnianego odpisu z tytułu trwałej utraty wartości, albowiem kierownictwo wycofało się z zamiaru sprzedaży nieruchomości i zdecydowało się na jej zachowanie. W takim przypadku zapis „odwracający” w kolejnym okresie spowoduje zwiększenie przychodów i przyczyni się do wzrostu wyniku finansowego przedsiębiorstwa.

Jedną z często niedokonywanych w polskich warunkach gospodarczych korekt wartości aktywów jest odpis aktualizujący wartość rzeczowych aktywów obrotowych (zapasów). W przypadku odpisów aktualizujących wartość zapasów niezbędna jest korekta na skutek utraty wartości tych zapasów oraz na skutek wyceny bilansowej po cenach nie wyższych niż ich cena sprzedaży netto. Przy szacowaniu wartości w cenach sprzedaży netto możliwej do uzyskania należy opierać się na najbardziej wiarygodnych dowodach dostępnych w czasie dokonywania szacunków, a szacunki te powinny uwzględniać wahania cen. A zatem sam odpis jest uzależniony od szacunku i oceny zdarzeń w przyszłości, co daje szerokie możliwości „tłumaczenia” wartości odpisu aktualizującego bądź nie robienia go w ogóle. W polskich warunkach gospodarowania jednostki zwykle nie dokonują korekty wartości zapasów, które zalegają w magazynie²⁹.

²⁷ Operat szacunkowy to dokument stanowiący pisemną autorską opinię rzeczoznawcy majątkowego o wartości przedmiotu wyceny, uwzględniający założenia oraz warunki ograniczające, stanowiące podstawy wyceny, zawierający istotne informacje uzyskane podczas szacowania nieruchomości. Może być sporządzany wyłącznie w formie pisemnej, www.ppxpert.boo.pl/operat_szacunkowy.php (3.03.2013).

²⁸ Wartość nieruchomości w przypadku jej szybkiej sprzedaży może być nawet o połowę mniejsza od jej wartości rynkowej, jaką można by uzyskać za tę nieruchomość w dłuższym okresie. Skutkuje to odpowiednio wyższym odpisem aktualizującym.

²⁹ M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska: *op.cit.*, s. 95.

Częste manipulacje w praktyce dotyczą odpisów aktualizujących wartość należności. Zgodnie z art. 28 ust. 1 pkt 7 ustawy o rachunkowości należności wycenia się na dzień bilansowy w kwocie wymaganej zapłaty, zachowaniem zasady ostrożności. Taki sposób wyceny skutkuje dokonaniem odpisu aktualizującego, uwzględniając stopień prawdopodobieństwa zapłaty łącznej kwoty należności.

Stosownie do art. 35b ustawy o rachunkowości, odpisów aktualizujących wartość należności dokonuje się w odniesieniu do:

- 1) należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości – do wysokości należności nieobjętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności, zgłoszonej likwidatorowi lub sędziemu komisarzowi w postępowaniu upadłościowym;
- 2) należności od dłużników w przypadku oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego – w pełnej wysokości należności;
- 3) należności kwestionowanych przez dłużników oraz z których zapłatą dłużnik zalega, a według oceny sytuacji majątkowej i finansowej dłużnika spłata należności w umownej kwocie nie jest prawdopodobna – do wysokości niepokrytej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności;
- 4) należności stanowiących równowartość kwot podwyższających należności, w stosunku do których uprzednio dokonano odpisu aktualizującego – w wysokości tych kwot, do czasu ich otrzymania lub odpisania;
- 5) należności przeterminowanych lub nieprzeterminowanych o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców – w wysokości wiarygodnie oszacowanej kwoty odpisu, w tym także ogólnego, na nieściągalne należności.

Jak wynika z przedstawionych warunków, jednym z podstawowych wyznaczników zaliczenia należności do nieściągalnych i dokonania odpisu aktualizującego jest ocena prawdopodobieństwa spłaty należności oraz ocena sytuacji finansowej dłużnika. Z przyczyn obiektywnych jednoznaczne ustalenie powyższych parametrów może nastręczać wiele trudności i dawać pole do nadużyć³⁰.

Warto zauważyć, że wiele z przedstawionych technik manipulowania wynikiem finansowym przy użyciu odpisów aktualizujących wartość aktywów odbywa się w ramach obowiązującego prawa (czasem może z jego lekkim nagięciem) i ma znamiona tzw. rachunkowości kreatywnej lub tzw. zjawiska zarządzania zyskami. Inne natomiast sposoby manipulacji, to najzwyczajniej – oszustwa księgowo.

Należy również podkreślić, że często stosowaniu praktyk, związanych z wykorzystaniem odpisów aktualizujących wartość aktywów w celu manipulowania wynikiem finansowym przedsiębiorstwa towarzyszy tzw. zaciemnianie obrazu przedsiębiorstwa. Działanie

³⁰ *Ibidem*, s. 99–100.

to polega na zwykle świadomym i celowym nieujawnianiu w sprawozdaniu finansowym – w informacji dodatkowej – szczegółowych danych o faktycznych przyczynach tworzenia i rozwiązywania odpisów aktualizujących wartość aktywów. Ponadto, w wielu tego typu przypadkach brakuje także omówienia przyjętych sposobów dokonywania tych odpisów w polityce rachunkowości przedsiębiorstwa.

Podsumowanie

Odpisy aktualizujące wartość aktywów są szczególną kategorią ekonomiczną związaną z wyceną zasobów przedsiębiorstwa. Jako kategoria szacunkowa, wymagająca przy ich tworzeniu i wycenie własnego osądu jednostki, który ma charakter uznaniowy, często wzbudzają wątpliwości co do prawidłowości ich wyceny oraz zasadności ich tworzenia.

Problem uwidacznia się zwłaszcza, gdy odpisy aktualizujące wykorzystywane są przez zarządy przedsiębiorstw do kreowania wyniku finansowego, zarówno jako instrument zwiększający, jak i zmniejszający ten wynik, w zależności od potrzeb zarządzających. Rachunkowość stoi przed swego rodzaju wyzwaniem, mającym na celu wyeliminowanie lub chociaż znaczne ograniczenie tego procederu. Warto rozważyć, jakie kroki należy podjąć w tym zakresie.

Racjonalnym rozwiązaniem może wydawać się podjęcie działań prewencyjnych, polegających na opracowaniu szczegółowych regulacji i zasad, związanych z procedurą tworzenia oraz ustalaniem kwoty odpisu aktualizującego w przedsiębiorstwie. Wspomniane działania prewencyjne powinny wiązać się także z obowiązkowym ujawnianiem szczegółowych informacji dotyczących zasad tworzenia odpisów aktualizujących, zarówno w sprawozdaniu finansowym, jak i w polityce rachunkowości przedsiębiorstwa.

Trzeba mieć jednak świadomość tego, że te działania prewencyjne z pewnością nie wyeliminują zachowań manipulacyjnych osób zarządzających przedsiębiorstwami. Mogą jednakże przyczynić się do znaczącego ich ograniczenia, co będzie można uznać za sukces w tym zakresie.

Warto wspomnieć także o roli i odpowiedzialności biegłych rewidentów w aspekcie kontroli zasadności tworzenia i rozwiązywania oraz ustalania wysokości odpisu aktualizującego wartość aktywów w przedsiębiorstwie. Odpisy aktualizujące powinny stanowić kluczowe pozycje sprawozdawcze, będące przedmiotem kontroli biegłego rewidenta.

Literatura

Ewolucja prawnych rozwiązań współczesnej rachunkowości, red. B. Micherda, C.H. Beck, Warszawa 2009.

Karmańska A.: *Utrata wartości aktywów według prawa bilansowego*, KIBR, Warszawa 2003.

Kutera M., Hołda A., Surdykowska S.T.: *Oszustwa księgowe – teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2006.

Meigs W.B., Meigs R.F.: *Financial Accounting*, McGraw-Hill Book Company, New York 1986.

- MSSF, Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej*, t. I i II, IASB, polski przekład, Warszawa 2007.
- Olchowicz I.: *Podstawy rachunkowości*, Difin, Warszawa 2002.
- Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*, red. Z. Messner, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Sprawozdawczość i rewizja finansowa w kształtowaniu wiarygodności informacji ekonomicznej*, red. B. Micherda, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2007.
- Stępień K.: *Rentowność a wypłacalność przedsiębiorstw*, Difin, Warszawa 2008.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2009, nr 152, poz. 1223 ze zm.
- www.mf.gov.pl/index.php?dzial=1745&wysw=2&const=6 (27.10.2012).
- www.ppexpert.booo.pl/operat_szacunkowy.php (3.03.2013).

dr Konrad Stępień
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
Katedra Rachunkowości Finansowej

Streszczenie

Aktualizacja wartości zasobów ma na celu zabezpieczenie podmiotu przed zawyżeniem wartości jego aktywów ponad ich rzeczywistą wartość. Jednakże w praktyce gospodarczej odpisy aktualizujące, będąc wielkością szacunkową, często wykorzystywane są przez zarządy przedsiębiorstw do kreowania wyniku finansowego zarówno jako instrument zwiększający, jak i zmniejszający ten wynik.

Niniejsze opracowanie poświęcono problemowi manipulowania wynikiem finansowym przez zarządzających przedsiębiorstwem z wykorzystaniem odpisów aktualizujących wartość aktywów.

THE IMPAIRMENT ASSETS LIKE AN INSTRUMENT TO MANIPULATE THE FINANCIAL RESULT OF ENTERPRISES

Summary

The aim of the impairment assets creation in the enterprises is to protection entity before boosting the value of its assets more than their real value. However, in practice the economic impairment assets, being the estimated value, often used by the management companies to create financial results both as a tool to increase and reduce the score.

This article presents the problem of manipulating financial results by business managers with write-downs of assets.